

УДК 81'221'42:821.111.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.19>

ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ В ОПИСІ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ ДЖОАН РОЛІНГ)

EVALUATIVE COMPONENT IN DESCRIPTION OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN FICTION (BASED ON THE NOVELS BY JOANNE ROWLING)

Жуковська А.В.,

orcid.org/0000-0001-6636-610X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін

*Нововолинського навчально-наукового інституту економіки та менеджменту
Західноукраїнського національного університету*

У запропонованій розвідці на матеріалі романів Дж. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» і «Гаррі Поттер і в'язань Азкабану» обґрунтовується наявність оцінного компонента в описі засобів невербальної комунікації в художній літературі. У статті визначено поняття та представлено загальну характеристики категорії оцінки у мовознавстві; охарактеризовано сутність невербальної комунікації; представлено можливості опису невербальної комунікації персонажів художнього твору як засобу передачі оцінних значень. Аксиологічний аспект мови передбачає її здатність передавати почуття, оцінки людей, ситуацій та об'єктів, а також ділитися та протиставляти ці думки іншим мовцям. Складаючись під впливом інтересів, цілей, ідеалів, потреб комуніканта, оцінка відображає його ціннісну шкалу, характеризує об'єкт оцінки, класифікуючи і співвідносячи його зі стереотипами, нормами, правилами. Невербальна комунікація посідає дуже важливе місце в художньому творі, де автор здійснює «вербалізацію невербаліки» – породження нових смислів унаслідок подвійної актуалізації невербальних кодів засобами конкретної мови, що характеризується переходом особистісних смислів адресанта до їхнього втілення в значення одиниць мовного коду. Засоби вербалізації невербальної поведінки персонажів здатні передавати широкий спектр значень, що стосуються персонажів, серед іншого – оцінку. Дослідження демонструє, що опис невербальної поведінки персонажів у романах Дж. Ролінг дозволяє не лише передати емоційну складову ситуації спілкування, а і оцінку, що нерозривно пов'язана з емоціями персонажів. Найчастіше опис засобів невербальної комунікації персонажів романів письменниці передає оцінку імпліцитно, коли через сприйняття опису поведінки персонажів читач сам робить висновок щодо закладеної в описі оцінки; однак також спостерігаються випадки, коли оцінка є експліцитною та прямо закладена в оцінних мовних одиницях, що використовуються при описі невербальної комунікації. Виявлено, що оцінка, закладена в описі невербальної комунікації персонажів може стосуватися як оцінки самого персонажа авторкою та іншими персонажами (у результаті – і читачем), так і ставлення цього персонажа до того, що його оточує.

Ключові слова: оцінка, невербальна комунікація, художня література, імпліцитна оцінка, експліцитна оцінка, персонаж, Дж. Ролінг.

The proposed investigation substantiates the presence of an evaluative component in the description of the means of non-verbal communication in fiction based on J. Rowling's novels "Harry Potter and the Philosopher's Stone" and "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban". The article defines the concept and presents the general characteristics of the category of evaluation in linguistics; characterizes the essence of non-verbal communication; and presents the possibilities of describing the non-verbal communication of the characters in the literary work of fiction as a means of conveying evaluative meanings. The axiological aspect of language involves its ability to convey feelings, evaluations of people, situations, and objects, and to share and contrast these thoughts with other speakers. Formed under the influence of interests, goals, ideals, needs of the communicator, evaluation reflects his scale of values, characterizes the object of evaluation,

classifying and correlating it with stereotypes, norms, and rules. Non-verbal communication plays a very important role in a work of fiction where the author realizes “verbalization of non-verbal” – thus generating new meanings as a result of the double actualization of non-verbal codes by means of a specific language, which is characterized by the transition of the personal meanings of the addressee to their embodiment in the meaning of the units of language code. The means of verbalizing non-verbal behavior of the characters are able to convey a wide range of meanings concerning the characters, and evaluation is among these meanings. The study demonstrates that the description of non-verbal behavior of the characters in J. Rowling’s novels allows conveying not only the emotional component of a communicative situation, but also the evaluative one which is inextricably connected with the characters’ emotions. Most often, the description of the means of the characters’ non-verbal communication in novels conveys the evaluation implicitly, when, through the perception of the description of the characters’ behavior, the reader themselves draws a conclusion about the evaluation embedded in this description; however, there are also cases when the evaluation is explicit and directly embedded in the evaluative language units used to describe non-verbal communication. It was revealed that evaluation included in the description of non-verbal communication of the characters can refer to both the evaluation of the character by the author and other characters (and as a result, by the reader, too), as well as the attitude of this character to what surrounds him.

Key words: evaluation, non-verbal communication, fiction, implicit evaluation, explicit evaluation, character, J. Rowling.

Постановка проблеми. Комунікативний аспект лінгвістики відносно молодий, але активно розвивається. Він акцентує увагу не лише на мові в нерозривній єдності її форми та сутності, а й на вищій єдності, а саме зв’язку між мовою та людиною, яка діє в реальному світі, мислить і сприймає довкілля, спілкується з іншими індивідами. Як зазначає Г.І. Приходько, спілкування – це оптимальний вплив на співрозмовника у формі взаємодії, обміну думками, інформацією, ідеями тощо [13, с. 65], а тому можливості спілкування завжди реалізуються в конкретній ситуації, у певному контексті, що є внутрішньою характеристикою спілкування. Комунікативний аспект мови означає наявність єдиної структури мовних одиниць, пов’язаних зв’язком змістовної і формальної сторони комунікації [4, с. 24], а тому стає очевидним, що кожен компонент комунікації несе в собі як конотативне, так і денотативне значення. Змальовуючи персонажів своїх творів, автори художньої літератури вкладають в них не лише певні характеристики, а і виражають своє ставлення до них, у зв’язку з чим функціонування оцінних висловлювань набуває особливого значення, оскільки оцінювання різноманітних фрагментів світу є одним із найважливіших компонентів пізнавальної діяльності особистості, а оцінка, закладена в невербальній комунікації персонажів фентезі дозволяє читачеві краще розуміти авторське ставлення до того чи іншого персонажа, уявити собі не лише його зовнішність, а і внутрішній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки оцінка зумовлює те, як люди спілкуються один з одним і як вони мотивують свої дії [11, с. 88], то цілком природно, що за останні двадцять років вивчення оцінного компоненту мови привертало увагу представників широкого кола дисциплін, зокрема, соціології [18], психології [12], економіки [14] та комп’ютерної науки [9]. У лінгвістиці дослідження охоплювали широкий

спектр теорій, таких як похвала [10], висловлення позиції [7] та власне оцінка [8].

У сучасних дослідженнях простежується тенденція до розгляду невербальних компонентів комунікації як функціонально необхідних компонентів художнього твору [2, с. 94]. Номінативні одиниці на позначення невербальної поведінки персонажа здатні виконувати в номінативному просторі англомовного художнього дискурсу низку прагматичних функцій, таких, як дейктична, адаптивна, регулятивна, емотивна, ілюкутивна та когнітивна функції, вони здатні реалізовувати прагматичний зміст повідомлення в художньому тексті [2, с. 97]. Однак, на сучасному етапі розвитку лінгвістики недостатньо дослідженим постає питання оцінної функції невербальних засобів комунікації, що і визначає актуальність теми даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті постає обґрунтування наявності оцінного компонента в описі невербальної поведінки художнього твору. Відповідно до мети, поставлено такі завдання дослідження: 1) визначити поняття та загальну характеристики категорії оцінки у мовознавстві; 2) охарактеризувати сутність невербальної комунікації; 3) представити можливості опису невербальної комунікації персонажів художнього твору як засобу передачі оцінних значень. Об’єктом дослідження постає невербальна комунікація персонажів художнього твору. Предмет дослідження – оцінний компонент невербальної комунікації персонажів Дж. Ролінг.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що сутність категорії оцінки пояснюється теорією ціннісних орієнтацій діяльності та свідомості людини, а спектр її характеристик охоплює все те, що дається фізичною і психічною природою людини, її буттям і почуттями. Оцінка визначається як об’єктивне чи суб’єктивне ставлення мовця до певних предметів, речей, явищ, які явно чи неявно виражені мовними засобами

[13, с. 66]. Оцінність мови дозволяє мовцеві передавати почуття, оцінки людей, ситуацій та об'єктів, а також ділитися та протиставляти ці думки іншим мовцям [5, с. 201].

Категорія оцінки є універсальною, основоположною в процесі комунікації. Складаючись під впливом інтересів, цілей, ідеалів, потреб комуніканта, оцінка відображає його ціннісну шкалу, характеризує об'єкт оцінки, класифікуючи і співвідносячи його зі стереотипами, нормами, правилами. Оцінка репрезентує значимість об'єкта для суб'єкта через вираження ставлення до нього, яке зводиться, в кінцевому підсумку, до позитивного, негативного чи нейтрального модусу. Отже, коли йдеться про оцінку, то в «картині світу» головним стає людський фактор. При цьому оцінний зміст набувають і слова, які самі по собі не містять оцінку. В актах формування оцінних значень прерогатива належить слову, яке асоціюється з певними рисами поняття або об'єкта. Дієвість вибірковості оцінних значень є непрямим підтвердженням наявності національно-мовної картини світу [3, с. 206].

Оскільки «кожен вираз обличчя і кожен жест мають свій внесок у загальне значення висловлювання» [17], можна стверджувати, що мова тіла є невід'ємним компонентом кожного мовленнєвого акту, і «навіть якщо людина не говорить, її невербальна поведінка постійно передає інформацію, яка може мати значення» [17]. Невербальна комунікація складається з усіх повідомлень, крім слів, які використовуються у спілкуванні. В усній комунікації ці символічні повідомлення передаються за допомогою інтонації, тону голосу, голосових звуків, пози тіла, жестів, виразу обличчя або пауз [6]. Невербальна комунікація посідає дуже важливе місце у спілкуванні, і тому її розуміння важливе як для розуміння співрозмовника у реальному житті, так і для розуміння думок і мотивів персонажів у художньому тексті, де автор здійснює «вербалізацію невербаліки» – породження нових смислів унаслідок подвійної актуалізації невербальних кодів засобами конкретної мови, що характеризується переходом особистісних смислів адресанта до їхнього втілення в значення одиниць мовного коду [1, с. 25].

Таким чином, засоби вербалізації невербальної поведінки персонажів здатні передавати широкий спектр значень, що стосуються персонажів, серед іншого – оцінку. Зокрема, прямий опис зовнішності у наступному фрагменті дозволяє прямо надати негативну характеристику персонажа: “*And thirdly,*” said Uncle Vernon, his *mean little eyes now slits* in his great purple face, “*we’ve*

told Marge you attend St. Brutus’s Secure Center for Incurably Criminal Boys” [16, с. 7]. Описуючи містера Дурслі, Дж. Ролінг використовує словосполучення *mean little eyes* ‘підлі маленькі очі’, що прямо характеризує Вернона як підлу людину, при цьому і сама міміка персонажа, коли його очі *slits* ‘прийняли форму щілин’ говорить про те, що він неприємна людина. Тож у цьому випадку спостерігається експліцитне вираження оцінки через опис невербальної складової персонажа.

Саме опис погляду персонажа є засобом експліцитного вираження оцінки. Розглянемо ще один приклад: *He shot a nasty look sideways at Harry, whose untidy hair had always been a source of great annoyance to Uncle Vernon* [16, с. 7]. У цьому випадку, також описуючи дядька Вернона, авторка характеризує його погляд як *nasty* ‘бридкий’, таким чином, передаючи цю якість і самому персонажеві.

Однак частіше опис невербальної поведінки персонажа виражає оцінку імпліцитно, наприклад: *At half past eight, Mr. Dursley picked up his briefcase, pecked Mrs. Dursley on the cheek, and tried to kiss Dudley good-bye but missed, because Dudley was now having a tantrum and throwing his cereal at the walls* [15, с. 2]. У цьому фрагменті відсутня пряма характеристика персонажа, однак метафоричний опис поцілунку як *pecked* ‘клюнув’ показує поверхневність персонажа та його стосунків із дружиною, оскільки його поцілунок є лише формальним, а не щирим вираженням емоцій (пор.: *tried to kiss Dudley good-bye* стосовно дитини, яку Вернон насправді любить).

Опис голосу під час комунікації персонажів також дозволяє надати їм характеристику. Зокрема, описуючи дядька Вернона, Дж. Ролінг використовує дієслова на позначення агресивної поведінки, таким чином, характеризуючи і самого персонажа як агресивну людину:

He yelled at five different people. He made several important telephone calls and shouted a bit more. He was in a very good mood until lunchtime, when he thought he’d stretch his legs and walk across the road to buy himself a bun from the bakery [15, с. 4].

“*Hang on!*” *barked* Uncle Vernon, *staring furiously at the reporter* [16, с. 7].

У наведених фрагментах мовлення персонажа описується дієсловами *yelled, shouted* ‘кричав’ та навіть метафорою *barked* ‘гавкав’, що характеризують агресивність поведінки людини, прирівнюючи її до тваринної.

Розглянемо ще один приклад: *He dashed back across the road, hurried up to his office, snapped at his secretary not to disturb him, seized his telephone,*

and had almost finished dialing his home number when he changed his mind [15, с. 4]. В аналізованому фрагменті знову зроблений акцент на мовленні Вернона, який навіть на роботі поводить себе як неприємна людина, дієслово *snapped* 'вкусив' використовується для опису манери мовлення, таким чином, персонаж знову прирівнюється за поведінкою до агресивного собаки, і така характеристика створює негативний образ персонажа.

Окрім того, і поза персонажа може характеризувати його певним чином, наприклад: "How did you know it was me?" she asked. "My dear Professor, I've never seen a cat *sit so stiffly*" [15, с. 9]. Використання прислівника *stiffly* 'жорстко' для опису пози, в якій сиділа професорка МакГонагал у подобі кішки, говорить про її суворість, яку сприймають оточуючі.

Проведений аналіз також дозволяє говорити про те, що засоби опису невербальної поведінки персонажів художньої літератури можуть характеризувати не лише самих персонажів, а явища, що їх оточують, наприклад: "No, thank you," said Professor McGonagall *coldly*, as though she didn't think this was the moment for lemon drops. "As I say, even if You-Know-Who has gone –" [15, с. 11]. Характеристика *coldly* 'холодно' свідчить не про злість, а про відстороненість професорки від речей, які їй пропонує колега, оскільки, на її думку, викладачі школи повинні цікавитися більш важливими речами.

У наступному ж прикладі роздратований голос професорки свідчить про те, що вона негативно ставиться до того, про що говорить: "Oh yes, everyone's celebrating, all right," she said *impatiently*. "You'd think they'd be a bit more careful, but no –

even the Muggles have noticed something's going on. It was on their news" [15, с. 10]. Характеристика голосу *impatiently* 'нетерпляче' свідчить про те, що професорка не поділяє бажання звичайних людей святкувати, незважаючи на потенційну небезпеку.

Висновки. Проведене дослідження демонструє здатність опису невербальної поведінки персонажів художньої літератури поставати засобом передачі оцінних суджень. Зокрема, опис поглядів, голосу, поз персонажів у романах Дж. Ролінг дозволяє не лише передати емоційну складову ситуації спілкування, а і оцінку, що нерозривно пов'язана з емоціями персонажів. Дослідження демонструє, що в описі засобів невербальної комунікації оцінка найчастіше передається імпліцитно, коли читач сам робить висновок щодо цього, уявляючи, як би він сам сприймав персонажа із описуваними невербальними знаками; однак також наявні і випадки, коли оцінка є експліцитною та прямо закладена в оцінних мовних одиницях, що використовуються при описі невербальної комунікації. Важливо також відмітити, що в описі невербальної поведінки персонажів оцінка може стосуватися як самого персонажа, так і його ставлення до певних об'єктів чи явищ.

Проведене дослідження відкриває перспективи для подальших розвідок. Зокрема, з огляду на те, що в роботі пропонується розглядати опис невербальної поведінки персонажів як засобу вираження оцінки, подальших досліджень вимагає вивчення типології мовних засобів репрезентації оцінки при описі невербальної поведінки, а також систематизація елементів невербальної поведінки, які можуть містити оцінний компонент.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуковська А. В. Способи репрезентації контекстів із невербальним компонентом у текстах комедійного фентезі (на прикладі роману Террі Пратчетта «Озброєні»). *Південний архів (філологічні науки)*. 2022. № 90. С. 21–27.
2. Жуковська А. В. Прагматичні функції такесичних номінацій в англomовному художньому дискурсі. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 91–98.
3. Приходько Г. І. Мовленнєва діяльність і оцінка. *Вісник СумДУ. Серія: Гуманітарні науки*. 2003. № 4 (50). С. 206–208.
4. Bara B. G. *Cognitive Pragmatics: The Mental Processes of Communication*. Transl. by J. Douthwaite. USA: MIT Press, 2010. 304 p.
5. Benamara A., Taboada M., Mathieu Y. Evaluative Language Beyond Bags of Words: Linguistic Insights and Computational Applications. *Computational Linguistics*. 2016. Vol. 43. No. 1. P. 201–264.
6. Besson C., Graf D., Hartung I., Kropfhäusser B., Voisard S. The importance of non-verbal communication in professional interpretation. URL: <http://aiic.net/page/1662/the-importance-of-non-verbal-communication-in-professional-interpretation/lang/1> (дата звернення: 13.11.2022).
7. Biber D., Finegan E. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text*. 1989. Vol. 9 (1). P. 93–124.
8. *Evaluation in Text: Authorial Distance and the Construction of Discourse*. Ed. by S. Hunston, G. Thompson. Oxford: Oxford University Press, 2000. 285 p.

9. Liu B. *Sentiment Analysis: Mining Opinions, Sentiments, and Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 248 p.
10. Martin J. R., White P. *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. New York: Palgrave, 2005. 256 p.
11. Ortiz A. M., Hernández C. P. Form and function in evaluative language. The use of corpora to identify contextual valence shifters in a linguistically-motivated sentiment analysis system. *The Functional Perspective on Language and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014. P. 87–110.
12. Ortony A., Clore G. L., Collins A. *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 328 p.
13. Prihodko A. Category of Evaluation as the Object of Linguistics: Prospects of Communication Aspects of Study. *Odessa Linguistic Journal*. 2018. Vol. 11. P. 64–70.
14. Rick S., Loewenstein G. The role of emotion in economic behavior. *Handbook of Emotions*. Ed. by M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, L. F. Barrett. 3rd edition. New York: Guilford, 2008. P. 138–156.
15. Rowling J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury Publishing Plc., 1997. 168 p.
16. Rowling J. K. *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*. New York: Arthur A. Levine Books, 1999. 170 p.
17. Surkamp C. Non-Verbal Communication: Why We Need It in Foreign Language Teaching and How We Can Foster It with Drama Activities. URL: <http://publish.ucc.ie/journals/scenario/2014-02/03-Surkamp-2014-02-en.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
18. Voas D. Towards a sociology of attitudes. *Sociological Research Online*. 2014. Vol. 19 (1). P. 12.